

Марія Фока,

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-9172-4642>

e-mail: glamorousmail11@gmail.com

Валентина Рибальченко,

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-3585-1174>

e-mail: valentina31071962@gmail.com

СПРОБА ГЕНДЕРНОГО ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ А. С. А. ГАРРІСОН «МОВЧАЗНА ДРУЖИНА»

У статті зроблено спробу дослідити роман А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» крізь призму гендерної інтерпретації, зокрема перегляду усталених гендерних ролей і стереотипів у художній літературі. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до теми гендеру як у світовому, так й українському гуманітарному дискурсі, що проявляється у фокусі на жіночому досвіді, репрезентації маскулінності та фемінності, а також у деконструкції традиційного літературного канону.

Метою дослідження є розкриття гендерних стереотипів і їх руйнування у романі А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» на прикладі аналізу головних героїв — сімейної пари Джоді й Тодда. Предметом дослідження є образи Джоді й Тодда як носіїв соціально зумовлених гендерних ролей та їхня гендерна поведінка. Проблема полягає в осмисленні того, як зовнішня відповідність героїв гендерним стереотипам приховує глибокі психологічні травми, внутрішні суперечності та особистісну драму, що призводять до трагедії. У центрі дослідження — мовчання як ключовий мотив твору, що водночас виступає ознакою сили, формою опору та способом уникнення відповідальності, виявом пристосування й слабкості. Основний метод дослідження — гендерний аналіз, який дає змогу простежити розриви й дисбаланси не тільки у стосунках між дружиною і чоловіком, а й значно масштабніші проблеми сьогодення.

У результаті дослідження з'ясовано, що роман А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» демонструє поступову руйнацію гендерних стереотипів. Зокрема, головну героїню Джоді зображено водночас як сильну, самодостатню й травмовану особистість, а Тодда подано як сильного й мужнього чоловіка, проте на вирішальних життєвих етапах — слабого й нерішучого. Мовчання як головний мотив твору постає не лише інструментом влади, а й формою втечі від відповідальності, що зрештою призводить до саморуйнації та трагедії.

Перспективи подальших студій убачаються в дослідженні другорядних персонажів твору, які репрезентують інші соціальні ролі й поведінкові моделі, що дасть змогу повніше висвітлити гендерну проблематику роману, а також досягнути гендерний аспект у художніх творах у цілому.

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендерна інтерпретація, мотив мовчання, психологічна травма, подружні стосунки, роман А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина».

Останнім часом питання гендеру та гендерної рівності стає все більш актуальним як в усьому світі, так і в Україні, що почасти можна пояснити глобальними соціокультурними трансформаціями. Питання розподілу соціальних ролей і стереотипів, насамперед пов'язаних із маскулінністю та фемінністю, стає предметом досліджень у різних

галузях гуманітарного знання, як-от соціології, культурології, філософії, психології, а також у філології, зокрема в літературознавстві. Серед розмаїття гендерної термінології одним із найбільш універсальних та всеохопних вважаємо визначення Н. Чухим: «Гендер — це змодельована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і харак-

теристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей і стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями у процесі соціалізації» (Основи теорії гендеру, 2004, с. 11).

З початку 90-х років XX століття гендерний підхід є важливою складовою сучасного літературознавства, набуваючи дедалі більшої популярності у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Гендерна перспектива сприяє перегляду традиційного літературного канону, у якому домінували чоловічі автори та герої, і окремо висвітлює внесок жінок у літературний процес. У літературно-художній критиці часто в якості визначення творів, написаних письменницями, вживаються поняття «жіноча проза», «феміноцентрична проза», «література жіночого досвіду». Однак і досі залишається дискусійним питання про характерні риси цієї літератури, її естетичні параметри, стильові особливості та ідеологічне навантаження.

Саме гендерна інтерпретація дає можливість відійти від оцінного принципу, пов'язаного з біологічною статтю автора чи героїв, і розглядати літературний текст крізь призму соціальних ролей, очікувань та уявлень про жіночність і чоловічість. Це дає змогу інтерпретувати так звану *жіночу прозу* як окремий культурно-історичний феномен, що репрезентує гендерну ідентичність не лише жінок, але й чоловіків у соціокультурному контексті. Такий підхід значно розширює горизонти дослідження, відкриває нові інтерпретаційні стратегії, звертаючи увагу на механізми гендерної соціалізації, мовні практики, дискурсивні структури, що, зокрема, формують образи статей у літературі.

У цьому контексті особливо важливим стає вивчення теми ролі жінки, влади, тілесності, сексуальності, які часто набувають нового звучання у творчості письменниць і стають засобами вираження гендерного досвіду, специфічного бачення світу. Як приклад, згадаймо есе В. Вулф «Власна кімната» («A Room of One's Own»), де письменниця наголошує на необхідності економічної та інтелектуальної незалежності жінки як передумови її повноцінної творчості; або публіцистичний твір «Жінки та економіка» («Women and Economics») Ш. П. Гілман чи роман-антиутопію «Оповідь служниці» («The Handmaid's Tale») М. Етвуд, у яких порушено теми патріархального контролю, жіночої тілесності, соціального конформізму. Важливо відзначити й знаковий для становлення феміністичної критики в українському літературознавстві роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу», де авторка не лише розкриває теми тілесності, сексуально-

сті, домінування та підпорядкування у стосунках, а й демонструє, як особистий досвід жінки перетворюється на засіб соціального самовираження.

Цей ланцюг робіт, де порушено гендерну проблематику, повноправно продовжує роман канадської письменниці А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» («The Silent Wife»), який був виданий 2013 року й опублікований більш ніж у 30 країнах світу, що, безумовно, свідчить про високий рівень популярності книги, але дотепер залишається поза активною увагою літературознавців, що зробило б внесок у літературознавчий дискурс у контексті гендерних студій. Саме цей твір (А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина») і є об'єктом нашого вивчення, а **мета розвідки** — розкрити гендерні стереотипи і їх руйнування в зазначеному творі на прикладі аналізу головних героїв — сімейної пари Джоді й Тодда.

Згідно з метою дослідження, основним методологічним принципом є аналіз з гендерних позицій, що дасть змогу вийти за рамки суто т. зв. «жіночого» чи «феміноцентричного» прочитання та уможливить простежити розриви й дисбаланси не тільки в стосунках між дружиною і чоловіком, а й значно масштабніші проблеми сьогодення.

А. С. А. Гаррісон, поєднуючи т. зв. детектив навиворіт (inverted detective story), комедію звичаїв та психологічний трилер, показує повільний розпад шлюбу, «ерозію» кохання. Оповідь ведеться від авторки, але читач також «чує» ще два «голоси»: жіночий — її (Джоді) і чоловічий — його (Тодд). Цей ефект досягається через уведення та чергування розділів «Вона» і «Він», що переключає точку бачення і зору, змінює перспективу. Оповідач формує історію героїв, демонструє їхню реакцію на одні й ті ж події; рухаючи сюжет, занурює читача у сферу свідомості дружини та чоловіка, які нібито щасливо прожили разом двадцять років. Така композиція твору дає змогу зберегти рівновагу, об'єктивність у змалюванні героїв і ставленні до них.

На початку твору створюється враження, що головні герої загалом відповідають гендерним стереотипам (Ткалич & Зінченко, 2013). Зокрема, ідеться про стереотип маскулінності — фемінності: Тодд постає активним, самовпевненим, раціональним, тоді як Джоді — турботливою та ніжною. Простежується й стереотип професійної діяльності чоловіків і жінок. Так, жіноча праця має обслуговчий характер: Джоді працює психотерапевткою, проводить сеанси клієнтам. Натомість діяльність чоловіка асоціюється з керівною роллю: Тодд є власником бізнесу. Виявляється й стереотип

поєднання сімейних і професійних ролей відповідно до статі: Тодд будує кар'єру, а Джоді насамперед піклується про домашню атмосферу, її робота постає здебільшого як хобі, ніж як шлях до професійної реалізації. Навіть у зовнішності героїв підкреслюється відповідність традиційним уявленням про статі: чоловік має міцну статуру, а жінка — мініатюрна й тендітна. Однак зовнішня відповідність героїв гендерним стереотипам приховує глибокі психологічні травми, внутрішні суперечності та особистісну драму, що призводять до трагедії, на чому зупинимось детальніше.

Джоді, на перший погляд, задоволена собою, своїм життям. Джоді Бретт (для всіх місіс Гілберт), сорокап'ятирічна приваблива жінка, доктор психології, знайшла свою формулу щастя — жити теперішнім, відчувати задоволення від кожної хвилини. Їй цілком подобається, як вона організувала власне життя. Джоді любить порядок і передбачуваність у всьому. Щоденні ритуали стають сенсом її життя. Жінка має можливість не обтяжувати себе роботою, тому приймає лише двох клієнтів у день, а весь інший вільний час присвячує аранжуванню квітів, пілатесу, приготуванню витончених страв, прогулянкам із собакою. Її оточує затишний інтер'єр, який, щоправда, створює ефект замкнутості, що Джоді асоціює із захищеністю.

Однак за цією ідилічною картиною приховується те, що може призвести до трагедії, а скоріше, і є трагедією: *«Щоденна рутина наче цілющий бальзам для неї, вона допомагає перебувати в доброму гуморі, міцно тримає її життя, відлякуючи екзистенційний страх, готовий вистрибнути із засідки у будь-який момент, варто тобі лише розхвилюватися чи розчулитися, і пригадати, на краю якої величезної прірви ти насправді стоїш»* (Гаррісон, 2017, с. 29). Уже з перших сторінок роману відчувається якась крихітність цієї ідилії, що підтверджується мимовільним шокуючим уточненням авторки — через декілька місяців Джоді стане вбивцею.

Однією з ключових причин, що має призвести до розпаду ідилічної картини, є зрада чоловіка. Джоді знає, що Тодд їй зраджує і він розуміє це, але пара продовжує підтримувати ілюзію люблячої родини. Жінка обґрунтувала цю ситуацію з наукової точки зору: потрібно приймати людей такими, якими вони є; шлюб — це серія компромісів, а насправді вмовляє себе закрити очі на те, чого не хоче бачити, намагаючись контролювати свої емоції та почуття. А. С. А. Гаррісон, змальовуючи персонажів, часто використовує невластиву пряму мову, ретроспекцію в минуле. Дитяча психологічна травма (у дитинстві Джоді була зґвалтована старшим

братом), а можливо, і непрості стосунки з батьками вплинули на її формування бачення подружнього життя, зокрема відмову офіційно оформити шлюб (що й стане потім своєрідним тригером до трагедії) і народити дітей — Джоді здавалося, що в такий спосіб її життя залишиться *«чистим аркушем у вільному просторі»* (Гаррісон, 2017, с. 20), де вона ні від кого не залежить.

Емансипована, освічена, самодостатня, на думку оточуючих, Джоді приховує й не хоче визнавати важкі психологічні проблеми та комплекси, які тягнуться ще з дитинства, спочатку підсвідомо, а потім свідомо маскуючи їх за ідилією: *«Іноді під час розмов із Джерардом вона соромилася цих своїх явних життєвих переваг, мало не вибачаючись за них. Те, як він на неї дивився (запитально, з надією), очікуючи більш розлогої відповіді, змушувало її вагатися і сумніватися в собі. Бували моменти, коли Джоді вважала себе фальшивою. Вона почала хвилюватися, чи не думає Джерард, ніби вона лицемірить, приховує правду про себе, не розповідаючи про страшні моменти свого життя, що протистойть йому чи терапії»* (Гаррісон, 2017, с. 122).

Щоб захистити себе в подружньому житті, Джоді створює своєрідну ментальну оболонку емоційної стерильності та холодності, а перед небезпекою втратити звичний спосіб життя, що має безповоротно статися після того, як чоловік покине її, жінка навіть зважується на злочин (і не один!). Домашнє вогнище, комфорт, затишок, імідж ідеальної у всьому, як виявиться, — найбільша цінність в аксіології Джоді.

Власне, моральна руйнація Джоді відбувалася поступово: *«Джоді розуміє, що вбивши Тодда, вона втратила якусь частинку себе. Проте в глибині душі відчуває, що такі частинки, як простодушність і довірливість, щиросердність і відданість, померли вже давно»* (Гаррісон, 2017, с. 285).

Тодд Гілберт на початку твору демонструє практично весь набір, притаманний «справжньому чоловікові». Він успішний девелопер, фінансово стабільний і незалежний, азартний та сексуально активний. А. С. А. Гаррісон не акцентує його негативні риси (зрештою, він поводить себе відповідно до діапазону прийнятності Джоді): забезпечуючи родину, чоловік виявляє повагу до занять дружини, віддає належне її освіченості, умінню вести господарство. Однак у ситуації вибору, який мав би стати зламним етапом у його житті, Тодд самоусувається, руйнуючи стереотип маскуліної поведінкової моделі. За нього вибір роблять жінки — вагітна коханка Наташа (одружитися!) та дружина

Джоді (не жити!). У цьому слабкість головного героя, слабкість, що стає корінням його особистої драми.

За допомогою іронії щодо обох героїв письменниці вдається зберегти об'єктивність. Іронічними деталями наповнений весь текст: собака Фрейд, кличка якого мала б продемонструвати відсутність пієтету перед авторитетами, згадки про відомих психологів, зрештою, рід занять Джоді, адже вона психотерапевт, допомагає своїм клієнтам відновити ментальне здоров'я, а собі допомогти не в змозі, її психотерапевтична практика — така ж сама гра, ілюзія, як і їхнє з Тоддом щасливе життя.

Назва твору — «Мовчазна дружина» — також викликає неоднозначне сприйняття. Тодд уважає мовчання Джоді її зброєю, своєрідними маркером сили і влади. Утім, спогади героїні про батьківську родину, де мовчанням карали (могли рік не розмовляти!), дещо заперечують таке розуміння. Мовчання Джоді у відповідь на численні любовні інтрижки Тодда — це насамперед обмін на комфорт і стабільність, легкість існування, а насправді — утеча від відповідальності, насамперед перед собою, і вияв пристосування та слабкості, що в результаті призводить до особистісної драми й моральної катастрофи.

Тенденція мовчати (схильність до замовчування) — найпотужніша зброя, яка обертається не просто слабкістю, а й злочином. Тиша не є синонімом спокою та гармонії. Мовчання, тотальна терплячість, ігнорування почуття власної гідності, навіть підкріплені науковою основою, не є гарантією збереження стосунків. Образ Джоді відповідає багатьом гендерним стереотипам: вона має привабливу жіночну зовнішність, фінансово залежить від чоловіка, турбується про домашній затишок. Водночас героїня прагне здолати гендерні стереотипи: вона високоосвічена, хоча й не досягла успіхів у професії («скляною стелею» обмежила себе сама!), уміє контролювати свої емоції, відмовляється народжувати дітей, цінує власну свободу (чи комфорт?), стаючи заручницею стереотипів успішності, що панують у суспільстві, а потім і злочинницею. За ілюзією приховується справжня трагедія, за мовчанням — правда.

Вибір головної героїні очевидний — вона продовжує мовчати, живучи в ілюзії, що становить гірку іронію: «...у Джоді немає проблем зі стиранням фактів із пам'яті. У цьому є свої переваги, та й дещо краще зайвий раз не згадувати і не аналізувати. Немає жодної потреби зазирати реальності в обличчя, якщо можна знайти м'якший, делікатніший вихід. Немає жодної потреби в такій невблаганній настир-

ливості» (Гаррісон, 2017, с. 309). У цих фінальних рядках твору, як і в цілому у фінальній частині книги, відчувається гірка іронія, навіть «чорний гумор».

Більше того, мовчання стає захисною зброєю як для Джоді («Головне — зберегти обличчя, стерпіти все, не сказати ані слова. Робити вигляд, ніби все добре, і все буде добре. Найбільший дар Джоді — її мовчання» (Гаррісон, 2017, с. 107)), так і для її матері («...Найтяжчим для мене (для Джоді. — Уточнення наше) у моїй родині була удаваність. [...] Здебільшого все було чудово, а коли і не було... Ніхто нічого не казав у голос. Усі ми просто вдавали, що нічого поганого не відбувається» (Гаррісон, 2017, с. 59)), так і для, припустимо, трьох поколінь жінок, «які бідували через грубих чоловіків» (Гаррісон, 2017, с. 55), про яких читала Джоді в романі, що стають немов узагальненим образом жіноцтва усіх часів. Проте, як бачимо, насправді мовчання є нищівною зброєю повільної дії, стає симптомом і наслідком гендерної соціалізації.

Сама назва роману «Мовчазна дружина» є досить промовистим зверненням до окремої читачкої аудиторії — жінок, точніше, жінок-дружин, до майбутніх дружин, немовби стаючи засторогою і попередженням для них, ставлячи перед ними низку питань: про що вони мовчать?, що вони замовчують?, до чого може призвести мовчання? і т. ін. Вибір, зрозуміло, залишається за ними, за читачами-жінками, — відповідати стереотипам чи руйнувати їх, мовчати чи говорити, бути щасливою чи здаватися такою. Однак приклад Джоді, головної героїні роману, імовірно, навчає говорити, а точніше, не боятися говорити, ламаючи всі можливі стереотипи, зокрема й гендерні. Думаємо, це звернення набуло б ще більшої потужності, якби роман було екранізовано (як, до речі, і планувалося — продюсеркою та акторкою головної ролі мала стати Ніколь Кідман), що значно б розширило аудиторію та привернуло б додаткову увагу до книги, а значить, до гендерної проблематики.

Висновок. Таким чином, роман А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» демонструє поступовий розпад подружнього життя. Авторка іронічно деконструє гендерні стереотипи, зокрема головну героїню Джоді зображено водночас як сильну, самодостатню й травмовану особистість, чия зовнішня гармонія приховує глибокі психологічні конфлікти, а Тодда подає не лише як сильного й мужнього чоловіка, але і як слабого та нерішучого на вирішальних етапах його життя. Мовчання як головний мотив твору постає не лише інструментом влади, а й формою втечі від відповідальності, ви-

явом пристосування й слабкості, що зрештою призводить до саморуйнації, трагедії. Спроба аналізу роману А. С. А. Гаррісон «Мовчазна дружина» з фокусом на головних героях крізь призму гендерної інтерпретації дає змогу глибше розкрити гендерні стереотипи та їх руй-

націю, досягнувши істинні смисли твору. Тим часом у перспективі залишається аналіз другорядних персонажів, які репрезентують інші соціальні ролі й поведінкові моделі, що дасть змогу розкрити інші гендерні аспекти, а значить, і нові смисли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаррісон А. С. А. Мовчазна дружина / пер. з англ. О. Лобастової. Київ: Вид. група «КМ-БУКС», 2017. 312 с.
2. Основи теорії гендеру: навчальний посібник / редкол.: В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. П. Скорик. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
3. Ткалич М. Г., Зінченко Т. П. Типологія гендерних стереотипів особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 2. С. 47–52.
4. Nicole Kidman gets hitched to *The Silent Wife*. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/film/2013/oct/11/nicole-kidman-silent-wife-novel-harrison-produce>

REFERENCES

1. Harrison, A. S. A. (2017). *Movchazna druzhyna [The Silent Wife]*. Kyiv: KM-BUKS [in Ukrainian].
2. Aheieva, V. P., Kobelianska, L. S., & Skoryk, M. P. (Ed.) (2004). *Osnovy teorii henderu: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Gender Theory: A Study Guide]*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
3. Tkalych, M. H., & Zinchenko, T. P. (2013). Typolohiia hendernykh stereotypiv osobystosti [Typology of Gender Stereotypes of Personality]. *Problemy suchasnoi psyholohii*, 2, 47–52 [in Ukrainian].
4. Nicole Kidman gets hitched to “*The Silent Wife*”. *The Guardian* [in English]. <https://www.theguardian.com/film/2013/oct/11/nicole-kidman-silent-wife-novel-harrison-produce>

Mariia Foka,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Kropyvnytskyi, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-9172-4642>
e-mail: glamorousmail11@gmail.com

Valentyna Rybalchenko,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Kropyvnytskyi, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-3585-1174>
e-mail: valentina31071962@gmail.com

AN ATTEMPT AT GENDER READING OF A. S. A. HARRISON'S NOVEL “THE SILENT WIFE”

The paper attempts to examine A. S. A. Harrison's novel “The Silent Wife” through the prism of gender interpretation, in particular, by revisiting established gender roles and stereotypes in fiction. The relevance of the study is due to the growing interest in gender issues in both global and Ukrainian humanities discourse, which manifests itself in a focus on female experience, representations of masculinity and femininity, and the deconstruction of the traditional literary canon.

The purpose of the study is to reveal gender stereotypes and their destruction in A. S. A. Harrison's novel “The Silent Wife” through an analysis of the main characters — the married couple Jody and Todd. The subject of the study is the images of Jody and Todd as bearers of socially conditioned gender roles and their gender behavior. The problem lies in understanding how the characters' external conformity to gender stereotypes hides deep psychological trauma, internal contradictions, and personal drama that lead to tragedy. The focus of the study is silence as a key motif of the work, which simultaneously acts as a sign of strength, a form of resistance and a way of avoiding responsibility, a manifestation of adaptation and weakness. The main research method is gender analysis, which allows us to trace the rifts and imbalances not only in the relationship between husband and wife, but also in much larger contemporary issues.

As a result of the study, it was found that A. S. A. Harrison's novel "The Silent Wife" demonstrates the gradual destruction of gender stereotypes. In particular, the main character Jody is portrayed as a strong, self-sufficient, and traumatized personality, while Todd is presented as a strong and courageous man, but weak and indecisive when it comes to crucial matters. Silence, as the main motif of the work, appears not only as an instrument of power, but also as a form of escape from responsibility, which ultimately leads to self-destruction and tragedy.

Prospects for further studies lie in the investigation of secondary characters in the work that represent other social roles and behavioral models, which will allow for a more complete coverage of gender issues in the novel, as well as an understanding of the gender aspect in works of art in general.

Keywords: gender stereotypes, gender interpretation, motif of silence, psychological trauma, marital relations, A. S. A. Harrison's novel "The Silent Wife".

Стаття надійшла до редакції 17.08.2025

Прийнято до друку 07.10.2025

Кубг.edu.ua